

Швецова А.В.

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА: СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ

Події сьогодення - набуття українською нацією самостійного політичного статусу, її непрості стосунки з іншими народами та націями, її намагання виокремити себе як повноцінний, самобутній та самодостатній суб'єкт історії - зробили національне питання одним із найбільш суттєвих у житті сучасної України, надали йому гострої актуальності.

У зв'язку з цим поняття нації сьогодні використовують переважно у політичному сенсі, що значно обмежує його світоглядне та методологічне значення. Особливо негативно це обмеження впливає на аналіз проблем національної духовної культури, адже саме остання визначає те, що зветься національною самобутністю, національною самосвідомістю, національним менталітетом і т.і. Для того щоб подолати це обмеження, націю слід розглядати перш за все як метафізичну, філософську ідею, яка визначає життя нації в цілому і в тому числі національну політику у сфері розвитку національної культури.

Як відомо, нація виникає за певних історичних передумов культурної, етнічної, соціальної спільності населення. Але, разом з тим, нація не тільки надає спільності новій формі, але й створює те, чого раніше не існувало - перш за все національну державу, національну політику і т.і. Разом з необхідними політичними інститутами нація повинна створити також особливий національний дух, певні духовні орієнтири та цінності, які б спрямували її розвиток у загальнолюдській цивілізації. Адже народ, який піднімається на щабель національного розвитку, повинен усвідомлювати себе не просто як етнічну спільноту, а як спільність, яка намагається здійснити всесвітню чи загальнолюдську місію. А це значить, що впорядкований попередньою системою цінностей світ культури мусить змінюватися одночасно з процесом становлення загальнонаціонального життя, з появою нових можливостей існування та розвитку..

У зв'язку з цим цікавим є зауваження Г.П.Федотова, що нація "...це категорія перш за все культурна, а в другу чергу політична. Ми можемо визначити її як співпадання держави та культури"ⁱ. Це означає, що крім створення власної держави, нація повинна створити таку національну культуру, яка б дозволила організувати та забезпечити повноцінне національне буття. Цю умову існування нації відзначивши один з перших Макс Вебер. Він вважав, що нація існує там, де люди самі вірять у те, що вони складають таку, чи де люди мають почуття належності до спільноти, яка намагається самореалізуватися у автономній державі. Саме прагнення до політичної незалежності робить народ нацією, а це передбачає духовну єдність і активну самообраність людей як представників певної нації.

Така самообраність можлива лише в умовах свідомого вибору, в умовах знання не тільки самобутнього світу культури власної нації, але й знання досягнень та вад всієї світової культури. Тому у сфері розвитку національної культури політики України мають керуватися не власними амбіціями, а чітким усвідомленням того, що потрібно для повноцінного розвитку української нації, для забезпечення її майбутнього.

Для цього насамперед необхідно з'ясувати, що таке нація, що собою являє національна культура, в чому суттєва відмінність національної самосвідомості від самосвідомості народу чи етносу.

Це завдання не випадкове. Довгий час у нашій країні націю розглядали лише у контексті соціально-етнічної спільності людей. Наприклад, згідно з відомим визначенням Й. Сталіна, яке довгий час було традиційним у вітчизняній філософській думці, "нація є історично утворена стійка спільнота людей, яка виникла на основі спільності мови, території, економічного життя і психічного складу, який виявляється у спільності культури"ⁱⁱ.

Такий погляд міг домінувати лише у суспільстві, де націй, по суті, не було, а сама проблема нації була представлена у спотвореному вигляді, згідно ідеологічними настановами імперіалістичного партійно-державного керівництва СРСР. Мабуть внаслідок тривалого ігнорування у нашій країні етнічних особливостей, нагальної пропаганди ідеалів інтернаціоналізму, пошуку шляхів створення єдиної утопічної спільності? "радянський народ" і т.і., більшість народів, які входили раніше до складу радянської держави, з таким запалом зараз плекають свою етнічну унікальність, свої культурні особливості.

При цьому важливо розуміти, що це лише необхідна, та все ж не достатня умова формування національної самосвідомості та національної культури. Звичайно, ідею нації неможливо відняти від її природної, етнічної передумови, але й зводити її до неї також не можна, бо нація на відміну від народу, усвідомлює себе лише серед інших націй, переборюючи свою відокремленість, виходячи на рівень світового політичного простору. Національна самосвідомість виникає певною мірою із факту усвідомлення існування інших націй та їхніх взаємовідносин. Для самосвідомості ж народу це усвідомлення не є необхідним.

Цю особливість, відмінну рису народної самосвідомості точно відзначив Ф.Ніцше. Він писав, що "народ, який гордиться собою, який знаходиться на стадії підйому свого життя, уявляє собі усяке інобуття як деяке більш низьке, менш цінне буття; він розглядає чужий, невідомий світ як свого ворога, як свою протилежність, він не відчуває ніякої зацікавленості відносно нього, цілком відхилив це чуже... Ніякий народ ніколи не визнає, що інший народ є "істинний" народ"ⁱⁱⁱ. Так, народ не визнає, але нація - повинна визнати, бо нація це не просто історично наступний етап розвитку етнічної спільноти - це принципово інший спосіб її самоорганізації, а тому - принципово новий світогляд.

Як стверджує відомий мислитель Х.Ортега - і Гасет, принципом, який став головним чинником утворення сучасних націй, були не кровна спорідненість та спільність мови: "Яка реальна сила об'єднала під єдиною верховною суспільною владою мільйони людей, які ми зараз називаємо Францією, Іспанією,

Германією?.. Не кровна спорідненість, бо в цих колективних організамах тече різна кров. Не єдність мови: народи, поєднані в одній державі говорять чи говорили на різних мовах.

Відносна одноманітність раси та мови, якої вони зараз досягли (якщо це можна вважати досягненням - наслідок попереднього політичного об'єднання... Межі держави майже ніколи не співпадали з межами племінного чи мовного розселення... Секрет успіху національної держави слід шукати в її специфічно державній діяльності, планах, прагненнях, словом у політиці, а не в сторонніх сферах, біології чи географії"^{iv}.

Таким чином, нація є насамперед формою політичної організації суспільного життя, в якому кожний її член може приймати активну участь. Політика, точно кажучи, є лише там, де широкі соціальні сили причетні до управління державою і мають свою долю в реалізації влади, тобто, політично, нація є суверенітет народу та участь громадян у владі.

Нація, по суті, це народ, який володіє державою і контролює інститути суспільного насильства, це народ, який формує громадянське суспільство, правову державу, вільне підприємство, загальнонаціональну і, разом з тим, загальнолюдську культуру. Адже становлення нації відбувається саме через боротьбу з етнічною обмеженістю, яка замикає народ в рамки існування лише "для себе" і позбавляє його простору "буття в людстві". Згідно А.Вебера, національна ідея "...завжди означає деяку загальну місію, яка має також наці ональний смисл"^v. І якщо народ створює культуру, яка "обслуговує" його власні потреби, то нація повинна створити культуру, яка була б зорієнтована на загальнолюдські культурні цінності, культуру, яка могла б гідно репрезентувати націю у просторі всього людства, цінності якої стали б надбанням світової культури. На думку того ж А.Вебера, сенсом національного процесу є "завжди заново намагатися підняти у вічному потоці буття це життя до вічності і абсолютності", бо "...наше культурне почуття та дія... спрямовані у вічність"^{vi}.

Тому національна самосвідомість, на відміну від самосвідомості народу, потребує, не лише усвідомлення своєї власної культурної належності, але й певного її подолання для самовизначення себе як нації серед інших націй, у просторі всього людства. І якщо етнічну належність людина має від народження, то національну вона повинна вибрати сама.

Індивідуально-культурне свідоме самовизначення є однією з основних причин і умов виникнення та існування нації, її характерною рисою. Не "кров" чи "мова" визначають належність людини до нації, а її участь в загальнонаціональному житті, її готовність розділити загальнонаціональні прагнення. Бути представником конкретного народу, жити в певній державі зовсім не значить бути представником відповідної нації. В нації люди об'єднуються для подальшого розвитку своєї свободи, бо нація - це спільнота, в якій кожна особистість має можливість і готова взяти участь у справах національної держави, має всі свободи і права громадянина, гарантовані цією державою. Тому успіх національного розвитку, історична доля нації залежать також від того, які можливості нація та держава можуть запропонувати своїм потенційним членам. Наскільки ці можливості будуть привабливими для людей, наскільки вони зможуть втілити їхні прагнення та цілі особистого розвитку, який відгук вони отримують - такою буде і доля нації.

Розглядаючи проблему формування національної культури та самосвідомості, необхідно також враховувати той безумовний факт, що культурне та національне самовизначення людини можливе лише там де є свобода вибору, свобода власної волі. Саме свідомий вибір себе як представника тієї чи іншої нації, є однією із основних умов формування національної самосвідомості людини.

При цьому важливим є розуміння того, що специфіка національної самосвідомості визначається не тим, що думає нація про себе чи інші нації про неї, а тим, що домінує у свідомості людини, в її сутності і бутті, в тій чи іншій національній культурі. А для того, щоб пізнати людську сутність як таку, історію її формування і розвитку, необхідно, перш за все, оволодіти багатством культури та історії всього Людства, досягненнями світового розвитку людини, які мають загальнолюдську цінність. Адже простір, в якому самовизначається нація - це всесвітня історія і всесвітня культура, й лише опанувавши їх людина здатна відчутти себе членом як всього світового суспільства, представником і творцем світової культури, так і дійовим членом певної нації.

Цей творчий, "футуристичний" аспект нашої свідомості виразив у своїх словах відомий французький історик Люсьєн Февр: "Щоб творити історію, поверніться спиною до минулого. Насамперед - живіть. Втручайтеся в життя. У всю багатоманітність духовного життя... Але живіть також і практичним життям"^{vii}. Жити, мати реальні перспективи національного життя, майбутнього, творити його - головне в процесі формування самосвідомості нації. Не плекати почуття своєї етнічної винятковості та відокремленості, а збуджувати у особистості творчу активність, причетність до справ нації, прагнення реалізувати національні ідеали та цілі в загальнолюдському просторі - ось які настанови має нести в собі справді національна культура. Національна культура має забезпечити також свідоме відношення особистості та нації в цілому до власної долі та власної вдачі, що, між іншим, передбачає не лише замилювання власною культурою, власною душею, але й критичну оцінку їхніх цінностей та ролі у світовому просторі Людства. Не слід забувати попередження В. Соловйова про те, що коли самосвідомість народу переходить в самозадоволення, а самозадоволення доходить до самообожнення, тоді природним кінцем для нього є самознищення. Нація може мати сучасне і минуле лише серед інших націй і з цим має завжди рахуватися. Цим перш за все мають керуватися національна культура та національна самосвідомість.

-
- ⁱ Федотов Г.П. Судьба и грехи России. В 2-х т. – С-Пб.,1992. –Т.2. – С.245.
- ⁱⁱ Н?цше Ф. Воля к власти. – М.,1994. – С.280.
- ⁱⁱⁱ Сталин И.В. Марксизм и национальный вопрос. – М.,1959. – С.10.
- ^{iv} Ортега и Гассет Хосе. Восстание масс// Вопросы философии. – 1989. – N4. – С.143-145.
- ^v Вебер А. Германия и кризис европейской культуры// Культурология. XX век. Антология. – М.,1995. – С.292.
- ^{vi} Вебер А. К вопросу о социологии государства и культуры// Культурология. XX век. Антология. – М.,1995. – С.511.
- ^{vii} Февр Л. Бои за историю. – М.,1991. – С.37.